

Dragišić, Druškovečki, te obitelj veletrgovca i industrijalca Deutsch Maceljski, Drach i brojne druge. Iz Like je najistaknutiji rod Došena i Disislavića, a od istarskih i primorskih obitelji posebno mjesto zauzimaju riječki Čikulini, istarski grofovi Devinski, senjske uskočke obitelji Danišić i Domazetović i druge.

Od srednjovjekovnih hrvatskih plemićkih rodova ističu se Čudomirići, benkovački Draginići i kninski Čubranići.

Naposljetku, leksikon sadržava i životopise hrvatskih povjesničara prošlih stoljeća (Grgur Čevapović, Franjo Divnić) i suvremenog doba (Ivan Čizmić, Nikola Čolak, Tomo Čubelić, Ferdo Čulinović, Mira Kolar-Dimitrijević, Lelja Dobronić, Srećko M. Džaja i dr.).

Na kraju ovog pregleda osnovnih sadržajnih i konceptijskih obilježja trećeg sveska Hrvatskoga biografskog leksikona potrebno je još jednom istaknuti njegovo neprijeporno značenje kako za hrvatsku leksikografiju uopće tako i za svaku disciplinu koju životopisi pojedinih osoba obuhvaćaju. Za povijesnu znanost, svakog povjesničara, studenta, ali i običnog čitatelja željnog saznanja o životu i doprinosu istaknutih pojedinaca i obitelji civilizacijskom razvitku Hrvatske Hrvatski biografski leksikon je nezaobilazno stručno pomagalo. Naposljetku, izdavanjem životopisa istaknutih Hrvata prošlih vjekova i našega doba odaje se dužno priznanje najzaslužnijim predstavnicima našega i drugih naroda koji su Hrvatsku osjećali kao svoju domovinu, iz zaborava otkidaju manje poznate, ali spomena više nego vrijedne pregoace i njihova djela, dajući im mjesto koje su svojim životom i stvaranjem za Hrvatsku i zavrijedili.

Lovorka Čoralčić

ZBORNİK SLAVONIJA–SRIJEM–BARANJA–BAČKA,
Matica hrvatska, Zagreb, 1993., str. 224.

Zbornik Slavonija–Srijem–Baranja–Bačka zbirka je priopćenja održanih na znanstvenom skupu 10. siječnja 1992. u zgradi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, posvećen istočnoj Hrvatskoj, odnosno istočnoj Slavoniji, Srijemu, Baranji i Bačkoj. Posvećen je, dakle, krajevima u kojima je velikosrpska agresija 1991. zadala strašan udarac stoljetno građenoj civilizaciji. Prilozi u Zborniku raznoliki su i pripadaju različitim područjima znanstvenih istraživanja i zato se u njegovu pripremanju okupio impozantan broj od 18 znanstvenih djelatnika.

Radovi objavljeni u Zborniku podijeljeni su u dvije osnovne skupine. Prva skupina ima naslov »Granice razgraničenja, povijesni pregled i demografija«, a drugi »Filozofija, jezikoslovlje, narodna književnost i običaji«. Unutar tako formiranih skupina uvršteni su prilozi koji pripadaju užim znanstvenim specijalnostima, ali se po srodnosti problematike dodiruju i sadržajno dopunjuju.

U prvj se skupini na početku izdvaja nekoliko priloga izrazito povijesnog obilježja. Dragutin Pavličević obrađuje *Hrvatske granice u Podunavlju* i daje pregled njihove povijesti od srednjovjekovlja do 1918. godine. Autor registrira sve promjene uzrokovane turskom najездом i turskim povlačenjem, uspostavljanjem Vojne krajine i njezinim ukidanjem, te utvrđuje područje Srijemske županije sa sjedištem u Vukovaru, omeđenom na sjeveru, istoku i jugu Dunavom od Vukovara do Iloka, Petrovaradina i Zemuna. S tim je istočnim granicama Hrvatska ušla u zajedničku državu Kraljevinu SHS 1918. godine. Tragično preminuli kolega Ivo Jelić u prilogu *Povijesni aspekti nastanka granice između Republike*

Hrvatske i Srbije razmatra razgraničenje dviju republika unutar jugoslavenske federacije. Autor najprije upozorava na administrativno-upravne diobe stare Jugoslavije do 1941., zatim na probleme oko integracije nad područjem Srijema u razdoblju antifašističke borbe, da bi težište svog raspravljanja dao na utvrđivanje granica između 1945. i 1947. kada djeluje Dilasova komisija. Na temelju njezina izvještaja – a zbog većinskoga hrvatskog stanovništva – Baranja se ostavlja Federalnoj Hrvatskoj, a također i Vukovar, te Ilok, Šaregrad i Mohovo. Šid se pak priključuje Autonomnoj Pokrajini Vojvodina. Na kraju Jelić utvrđuje da je rušenje vojvodanske autonomije kao državopravnog subjekta potkraj 80-tih Vojvodinu pretvorilo u poligon srbijanskog prodora u Hrvatsku. Mladen Klemenčić u prilogu pod naslovom *Razgraničenje Hrvatske i Srbije u Jugoslaviji* bavi se istom problematikom kao i pokojni Jelić u prethodnom radu ali ga u određenom smislu dopunjuje. Naime, Klemenčić uz tekst donosi i prikladne, vrlo čitke karte, na kojima prati pomicanje granice ranijih banovina i kasnijih republika na štetu Hrvatske. Razgraničenje dviju republika poslije 1945. upućuje na zaključak da se Srbija znatno proširila prema sjeveru i zapadu, te da je zaposjela dio povijesno hrvatskog Srijema, čitavu Bačku i Banat.

Mirko Valentić u svom prilogu *O Garašaninu i viziji Velike Srbije* prati genezu i temeljne ciljeve Načertanija kao izrazitoga velikosrpskog projekta. Svoj rad zaključuje riječima: »I danas je Srbija u žestokoj groznici opasnih sanjarija o velikosrpsstvu koje svoje moderno utemeljenje ima prije svega u Načertaniju – najpoznatijem spisu srpske političke misli XIX. i XX. stoljeća.« Tim povijesnim priložima pridružuje se i rad Hrvoja Matkovića *Svetozar Pribičević od unitarista do federalista i republikanca*, u kojem je obrađena transformacija ideologa jugoslavenskog unitarizma i njegov politički obrat pri kraju života. Uvrštavanje tog priloga u Zbornik o istočnoj Hrvatskoj objašnjeno je činjenicom da je Pribičević bio čelnik Srba u Hrvatskoj i da je njegovo političko držanje utjecalo na srpsko stanovništvo tog područja. Na kraju priloga autor donosi i citat iz Pribičevićeva Pisma Srbima upućenog iz emigracije svojim sunarodnjacima uoči Nove 1934. u kojemu Pribičević izjavljuje: »Ali kao čovjek slobodnog duha i kao istinski demokrata, ja moram da izjavim, da bi Srbi morali da poštuju i da priznaju volju Hrvata čak i u tom slučaju kad bi se oni izjasnili protiv svake zajednice sa Srbima, a za svoju potpunu i neograničenu samostalnost. Ne mogu da zamislim ni za jedan čas tu mogućnost, da Srbi ratuju s Hrvatima zato, što ovi neće da žive zajedno s njima, da Srbi ognjem i mačem nametnu Hrvatima zajedničku državu. Takvo držanje osramotilo bi Srbe za sva vremena kao nasilnike i ugnjetače«.

Radovan Pavić obrađuje *Geostrategiju istočne Hrvatske*. On objašnjava interes Srbije za prostor istočne Hrvatske i utvrđuje da njegovim zauzimanjem Srbija ostvaruje logičan prodor na zapad i da ovladava kompletnim prometnim pravcem koji vodi iz Mađarske prema jugu. Autor razmatra i maksimalnu varijantu srpske agresije (tzv. Šešeljevu liniju) koja seže do Virovitice, ali i interes Hrvatske da nikada ne dopusti da istočna Slavonija postane dijelom Srbije.

Ante Sekulić objavljuje prilog *Bački i baranjski Hrvati (Šokci)*. Raspravlja o etnikumu »Šokac«, o doseljavanju hrvatskog pučanstva u Bačku i Baranju, ali i o starosjedilačkom hrvatskom stanovništvu na tom prostoru, te o povijesnim toponimima njihovih naselja. Svom je radu autor priložio i tabele stanovništva istočne Slavonije po nacionalnosti, vjeroispovijesti i materinskom jeziku prema popisu iz 1921. i tabelu stanovništva po nacionalnosti prema popisu iz 1948.

Ante Laušić piše rad pod naslovom *Uzroci i posljedice agrarne reforme i kolonizacije 1945.–1948. godine* u kojem je utvrdio da je kolonizacija u novoj Jugoslaviji bila odraz težnje za mijenjanje gospodarske strukture stanovništva, ali nije bila lišena indoktrinacija začelih u idejama Vuka Karadžića, Ilije Garašanina, a posebno demografa Jovana Cvijića i povjesničara Vase Čubrilovića.

Grupa priloga koji obrađuju demografsku problematiku započinje rad Ivana Crkvenčića *Srpsko svojtanje dijela teritorija Republike Hrvatske u svjetlu nekih demografskih podataka*. Prilog ima niz tabela koje pružaju točne podatke o promjenama broja

Hrvata u Srbiji i Hrvata i Srba u Hrvatskoj, zatim o promjenama broja Hrvata u Vojvodini. Iz svih tih podataka logično proizlazi neutemeljenost srpskog prisvajanja istočne Hrvatske. Još su dva zanimljiva priloga iz demografije: Jasne Čapo *Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u Sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću* i Zorana Stiperskog *Kretanja Nijemaca u Istočnoj Hrvatskoj, Bačkoj i Srijemu*.

Drugi dio zbornika, kako je već navedeno, obuhvatio je priloge iz filozofije, jezikoslovlja, narodne književnosti i običaja. Franjo Emanuel Hoško u prilogu naslovljenom *Filozofski rukopisi predavača na franjevačkim učilištima u Srijemu, Baranji i Bačkoj u tijeku 18. stoljeća* prati djelovanje naznačenih učilišta i daje bibliografski opis 21 rukopisa, nastalih djelovanjem trinaestorice profesora franjevačkih škola. Iz tih se rukopisa može zaključiti sadržaj filozofskog znanja i načina razmišljanja u vremenu njihova nastanka. Iz rada saznajemo da su franjevci svoja učilišta podizali uza svoje samostane na području Baranje, Bačke i Srijema, pa autor utvrđuje i gdje su sve ti samostani bili locirani (Petrovaradin, Ilok, Vukovar, Bač, Baja) i tko su bili predavači. Obradeni rukopisi svjedoče da su franjevački samostani u tom području svojim radom i kulturnim stvaralaštvom bili dionici sveopćega kulturnog života u Hrvatskoj.

Prilog Božidara Finke pod naslovom *Hrvatski jezikoslovni i kulturološki doprinosi* prigodni je govor koji je autor održao prilikom predstavljanja knjige Radovi Centra za znanstveni rad u Vinkovcima. Predstavljanje knjige održano je u Zagrebu potkraj studenoga 1991., dakle, u vrijeme najjače agresije na Vinkovce. Opisujući sadržaj predstavljanje knjige Finka je naglasio da ona donosi znanstveno vrednovanje jezikoslovne i kulturološke problematike s područja Slavonije i hrvatske dijasporu u Mađarskoj. Branka Tafra objavljuje prilog *Doprinos slavonskih lingvisti hrvatskoj gramatici*. Premda je Slavonija dala velik broj lingvista, pa među njima i gramatičarima, autorica na početku upozorava da će raspravljati o starijim gramatičarima koji su djelovali u 18. i 19. stoljeću, a to su Blaž Tadijanović iz Rastušja, Matija Antun Reljković iz Davora, Marijan L. Anosović iz Orubice, Ignjat Alojz Brlić i Andrija Torkvat Brlić iz Broda, Vjekoslav Babukić iz Požege i Rudolf Fröhlich iz Vinkovca. Svi su oni dali određeni doprinos standardizaciji hrvatskoga književnog jezika u odnosu prema srpskom jeziku. Svojim pogledima potpuno su se usuglasili s ostalim jezikoslovcima i književnicima iz ostalih hrvatskih krajeva. Prilogu je dodano i nekoliko faksimila iz radova navedenih gramatičara. Božidar Finka i Antun Šojat autori su zajedničkoga priloga pod naslovom *Pogled na istočno-slavonske govore s posebnim osvrtom na hrvatske ekavske govore u području Vinkovaca*. Prilog je, zapravo, prilagođena verzija veće rasprave istih autora objavljene u Radovima Centra za znanstveni rad u Vinkovcima (sv. 3, 1975.). Autori utvrđuju pojam »ekavski govori« i raspravljaju o akcentuaciji slavonskih govora, prikazuju Šokački govor u rumunjskom Banatu i klasičnoj šokadiji, te razmatraju istodobno supostojanje triju mogućih izgovora »jata«, te zaključuju »da otpada svaka mogućnost izdvajanja hrvatskih ekavskih govora jugozapadno od Vinkovaca od obližnjih ikavskih govora«. Oni su i jedni i drugi autohtoni hrvatski štokavski govori. Ljiljana Marks objavljuje rad *Šapinovački govor – prilog jezičnosilskoj analizi*. Predložak za analizu bila je usmenoknjiževna građa koju je autorica sama snimila 1974. godine.

Josip Kekez u radu *Neka srpska posvajanja hrvatske usmene poezije od Vuka Karadžića do danas* utvrđuje zloupotrebu filologije u političke svrhe, odnosno velikosrpsku posvojačku akciju. Ta započinje krilaticom Vuka Karadžića »Srbi svi i svuda«, a traje sve do naših dana. U skladu sa svojom krilaticom Vuk je prikupljao usmenoknjiževne tekstove i po hrvatskim krajevima, a onda ih objelodanjivao pod srpskim imenom. Autor prati i druga posvajanja. Navodi i primjer epske poezije. Drastičan primjer je pjesma koju su sa sobom donijeli doseljeni Hrvati u talijansku pokrajinu Molise potkraj 15. stoljeća, čiji tekst jasno govori o pripadnosti pjesme hrvatskom stvaralaštvu, ali su je ovodobni srbijanski filološki stručnjaci u Zborniku Matice srpske za književnost i jezik, objavljenom 1977. godine uvrstili u srpsku književnost. Autorov je zaključak da je »dvostoljetno posvajanje usmene književnosti u čvrstoj vezi s trenutnim ratom vođenim protiv Hrvatske«.

Posljednji prilog u Zborniku je rad Jadranke Grbić naslovljen *Običaji zimskog razdoblja kod Hrvata u Iloku i okolnim naseljima*. Polazeći sa stajališta da su običaji fenomeni koji prožimaju cjelokupni život, komunikaciju i praksu svakodnevnice, autorica opisuje običajno ponašanje u zimskom razdoblju u Iloku i okolnim selima i to na temelju vlastitih obilazaka tih naselja prije agresije i zapisanih sjećanja starijih mještana. Istraživanje autorice pokazuje pozitivan odnos ispitanika spram kulturne tradicije. Premda nisu upitani, hrvatski su žitelji sami izjavljivali da su dobro živjeli sa susjedima druge nacionalnosti i vjeroispovijesti, te da su ovi često sudjelovali u njihovim običajnim radnjama, posebno za Badnjak i Božić. Ipak, u naletu velikosrpske agresije ponašali su se drugačije. Autorica završava svoj rad rečenicom: »U protekloj ratnoj godini 1991. stanovnici Iloka i okolnih naselja nisu pojeli božićni kolač zajedno.«

Ovaj sažeti prikaz sadržaja Zbornika Slavonija–Srijem–Baranja–Bačka dovoljno jasno predočava namjeru organizatora znanstvenog skupa i priređivača Zbornika – Matice hrvatske i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – da našu javnost podsjeti na bitna obilježja istočne Hrvatske, na njezin stvarni povijesni identitet, na demografsku strukturu, lingvističke, etnografske i ostale kulturološke biljege koji nepobitno govore da su ti krajevi dijelovi hrvatskoga nacionalnog prostora. Unatoč raznolikosti priloga tj. obradi različitih komponenata života i trajanja Hrvata na tom prostoru, Zbornik predstavlja zaokruženu cjelinu. Upravo sudjelovanje znanstvenika različitih struka u oblikovanju Zbornika pružilo je mogućnost stvaranja prave slike stanja i izvođenje zaključaka o nacionalnoj strukturi, povijesnoj pripadnosti i kulturnom naslijeđu istočne Hrvatske. Valja istaknuti strogo znanstveni pristup i metodologiju svih priloga, argumentiranu obradu i logične zaključke svih autora. Tek mjestimično, u nekih autora, probija se i poneki emocionalni naboj, što ne umanjuje snagu znanstvenih argumenata, a što je – s obzirom na barbarska razaranja i izvršeni etnocid i kulturocid agresora – posve shvatljivo. Jer, kako je to u uvodnoj napomeni zapisao urednik Zbornika Ante Sekulić: »Smrtno je ranjena ravnica na kojoj je hrvatski čovjek živio, gradio dom i obitelj i vjerovao u sutrašnjicu zajamčenu poštenjem, časnim radom i suživotom u ljubavi.«

Čitajući pojedine radove i tako uvjerljivu znanstvenu argumentaciju o hrvatskoj pripadnosti u Zborniku obradenih područja, uočavamo davno zacrtane zloslutne namjere imperijalne srbijanske politike i razmjere izvršene agresije. Posve jasnom postaje ona rečenica u prilogu pokojnog kolege Jelića koja glasi: »Prijelaz sjevernoistočne granice imao bi označiti i ulaz na glavna vrata za prodor na zapad u ostvarivanju projekta Velike Srbije.« S istočnom Hrvatskom Velika Srbija ovladala bi izuzetno važnim prostorom koji joj nikada nije pripadao i u kojemu je prema popisu stanovništva iz 1991. živjelo 70 posto Hrvata. Ali ne samo statistički podaci o stanovništvu nego i svi drugi elementi koji obilježavaju nacionalno biće i nacionalnu pripadnost ovoga kraja, a koji su tako trijezno i znalčki obrađeni u Zborniku, nepobitno govore o hrvatskom povijesnom prostoru. Po tome je Zbornik svjedočanstvo koje govori snagom argumenata. Njegovi prilozi čitaju se s interesom i posebnom pozornošću. Zato ga moramo preporučiti kao izvorište snage u borbi za vraćanje naše »ranjene ravnice«.

Hrvoje Matković